

Тема 2. ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ. ПРИЧИНИ ЗЛОЧИННОСТІ. ПРИЧИНИ Й УМОВИ КОНКРЕТНОГО ЗЛОЧИНУ

План

1. Поняття злочинності.
2. Стан і тенденції злочинності в Україні.
3. Поняття причин і умов злочинності.
4. Класифікація причин і умов злочинності.
5. Поняття причин і умов скоєння конкретного злочину, їх співвідношення з причинами і умовами злочинності.
6. Причини й умови злочинності на сучасному етапі розвитку суспільства (90-ті роки ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

1. Поняття злочинності

Злочинність – історично перехідне, змінне, соціально-правове явище, що являє собою сукупність усіх скоєних в державі злочинів за певний період часу.

Деякі кримінологи стверджують, що злочинність імманентна (вічна), притаманна будь-якому людському суспільству. Є точка зору, що на певному історичному етапі розвитку суспільства злочинів не було і прийде час, коли злочинів у суспільстві не буде (при цьому не виключається існування окремих ексцесів). Вбачається, що остання точка зору на злочинність як історичне явище є більш точною.

Якщо мова йде про викорінення причин і умов, які породжують, сприяють скоєнню злочинів (одна із задач кримінології), то в майбутньому можна досягти такого рівня, стану суспільного розвитку, коли такі суспільно небезпечні діяння, які визнаються як злочини, членами суспільства не будуть вчинюватись.

Тому, говорячи про злочинність як історичне явище, необхідно визнати, що воно виникло на певному етапі розвитку суспільства, а отже, може на відповідному етапі зникнути (якщо зникнуть причини і умови, які породжують це явище).

Змінність цього явища полягає в тому, що на різних етапах розвитку суспільства певні діяння визнавалися або як суспільно небезпечні, або як суспільно корисні.

Природа злочинності соціальна. Злочини вчиняються членами суспільства і спрямовані проти встановлених в суспільстві порядків та відносин. Причинами і умовами злочинності виступають економічні,

соціально-психологічні, організаційно-управлінські та інші процеси і явища, що носять соціальний характер, об'єктивний. Тому, якщо не змінити соціальних умов, які породжують злочинність, немає перспектив впливати на злочинність.

Злочинність має правову характеристику. Коло суспільно небезпечних діянь, що складають злочинність, визначаються кримінальним законодавством. Тому включення або виключення з нього нових діянь впливає на всі показники злочинності.

Злочинність – це сукупність злочинів, вчинених на певній території протягом певного часу, тому групи злочинів знаходяться у статистично вимірюваних і прогнозованих взаємозв'язках і взаємодіях.

Загальні закономірності розвитку суспільства поширюються і на злочинність як соціальне явище. Разом з тим злочинності притаманний елемент стихійності, стійкості.

2. Стан і тенденції злочинності в Україні

В якісному та кількісному співвідношенні сукупність злочинів, що утворюють злочинність, характеризується трьома основними показниками: станом (рівнем), структурою і динамікою, а також додатковими показниками – розміром і характером заподіяної шкоди.

Стан злочинності вимірюється абсолютною кількістю скоєних злочинів і винних осіб, а також у коефіцієнтах або індексах злочинності (кількість скоєних злочинів і осіб, що їх вчинили на 1 тис., 10 тис., 100 тис. населення). Абсолютна кількість злочинів визначається кількістю злочинів, за якими прийнято вирок, плюс злочинів, за якими особи були звільнені від відповідальності або покарання, плюс злочинів, які не розкриті, тобто всіма зареєстрованими злочинами на певній території за певний проміжок часу. При оцінці стану злочинності необхідно враховувати можливі розміри латентної (незареєстрованої) злочинності. За загальним правилом, чим вищий ступінь суспільної небезпечності злочину, тим нижчий рівень латентної злочинності (щодо вбивств – низький, щодо посадових злочинів – високий).

Структура злочинності визначається співвідношенням у злочинності видів злочинів. Показники структури дають якісну і кількісну характеристику суспільної небезпечності злочинності.

Основні показники структури:

1. Співвідношення умисних і необережних злочинів.
2. Питома вага злочинності неповнолітніх.

3. Питома вага злочинів, скоєних у співучасті.
4. Питома вага рецидиву.
5. Розподіл за регіонами.

Динаміка злочинності – це зміна її стану і структури за той чи інший проміжок часу. На неї впливають основні групи факторів: соціальні і правові. Перші – це причини і умови злочинності, демографічна структура населення та інші соціальні процеси і явища, що впливають на злочинність. Другі – це зміна кримінального законодавства, яке або розширює, або звужує сферу злочинного діяння, або змінює класифікацію чи кваліфікацію злочинів.

При оцінці рівня злочинності необхідно враховувати її високу латентність. Вона має декілька видів:

1) Природна – коли правоохоронним органам не став відомий факт скоєння злочину (не повідомив потерпілий, хабарництво).

2) Штучна – правоохоронні органи не беруть на облік злочини (видимість зниження злочинності в районі, регіоні).

Структура злочинності характеризується сполученням:

- так званої “змушеної” злочинності тих прошарків населення, які є безробітними, малозабезпеченими, як реакція на незадовільні умови існування;
- “вуличної” злочинності, тобто осіб, які є результатом певних соціально-психологічних факторів (умови життя, виховання, освітній рівень);
- організованої і професійної злочинності. Для неї характерні: об’єднання за типом синдикатів, їх централізація, суворі ієрархія, детальне планування широкомасштабної діяльності (торгівля наркотиками, шахрайство, вимагання, ігорний бізнес), тісні зв’язки з правоохоронними структурами, зрощення з апаратом управління (корумпованість владних структур), торгівля зброєю;
- “білокоміркова” злочинність – це злочинність у сфері бізнесу, ухилення від сплати податків, біржові афери, фіктивні банкрутства, фіктивне підприємництво, легалізація (відмивання) грошових коштів, здобутих злочинним шляхом. Ця злочинність має найвищий рівень латентності.

3. Поняття причин і умов злочинності

Причинами і умовами злочинності називають сукупність соціальних явищ і процесів, детермінуючих (зумовлюючих) злочинність як свій наслідок.

Кримінологічна детермінація частіше за все використовує такі види зв'язків: причинний, зумовлюючий, функціональний.

- ◆ Причина породжує наслідок сама по собі. Причинний зв'язок є зв'язком генетичним.
- ◆ Умова – це явище, яке формує причину або створює можливість її дії, цей зв'язок є зумовлюючим.
- ◆ Функціональний зв'язок явищ – це така залежність, при якій зміни в одному ряду явищ викликають зміни в іншому.

Причини і умови злочинності соціальні за своїм походженням, а також за сутністю. Причини і умови пов'язані з основними закономірностями розвитку суспільства.

З'ясування причин скоєння злочинів передбачає необхідність встановити сукупність явищ і процесів, що знаходяться зі злочинністю і злочинами в причинно-наслідкових і зумовлюючих зв'язках. Саме їх (криміногенні детермінанти) вивчає кримінологія.

Таким чином, **причини й умови злочинності і злочинів – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації (держави і суспільства) явищ, детермінуючих злочинність як свій наслідок.**

4. Класифікація причин і умов злочинності

Причини й умови злочинності в силу своєї багатоманітності і для науково-практичного пізнання потребують певної класифікації. В залежності від критеріїв, які покладаються в основу класифікації, причини і умови злочинності поділяються:

- 1) за механізмом дії (характером детермінації);
- 2) рівнем функціонування;
- 3) змістом;
- 4) природою та ін.

1) За *механізмом дії* соціальні явища і процеси, детермінуючі злочинність, поділяються на причини і умови. Характер причинної детермінації – це продуцирування, народження і відтворення злочинності як свого закономірного наслідку (наприклад: погляди, звичаї, традиції окремих груп або окремих осіб). Це можна прослідкувати на прикладі зв'язку детермінантів і наслідків в такому ланцюгу: обставини життя і виховання – особливості особи – особливості поведінки в певній ситуації. Умови – це такі явища і процеси, які самі не породжують, а сприяють, забезпечують його причини. Наприклад: несприятливі сімейні обставини виховання, незадовільна охорона майна, неефективна діяльність правоохоронних

органів. Між причинами і умовами як двома детермінантами злочинності і злочину існує тісний взаємозв'язок і взаємодія. Умови самі по своїй суті не можуть призвести до злочину. В той же час без наявності сприятливих умов причина не зможе реалізувати закладені в ній можливості відтворення злочинності.

2) За *рівнем функціонування* розрізняють причини і умови злочинності взагалі, окремих видів злочинів і скоєння конкретного злочину. Цей зв'язок виступає як діалектичний зв'язок загального, окремого і одиничного.

3) За змістом криміногенні детермінанти поділяються на соціально-психологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, політичні. Оскільки злочин це завжди результат певного формування особи і її взаємодії з конкретною ситуацією, генезис злочинності і злочинів завжди пов'язаний із соціально-психологічними детермінантами, тобто традиціями, поглядами, звичками. Вони – обов'язковий і провідний компонент механізму скоєння злочинів і існування злочинності. Криміногенні детермінанти соціально-економічного характеру притаманні будь-якій формації суспільства. Потреби і можливості ніколи не мали знака рівності за історію людства. Бажання мати більше за свої можливості, задовольнити їх призводять до порушення певними групами членів суспільства встановлених в ньому відносин. Чим більше бажань член суспільства зможе задовольнити, не порушуючи встановлений порядок, тим менше буде скоюватись злочинів. Отже, життєвий рівень, соціально-економічний розвиток формує причини (частину їх) скоєння злочинів.

4) За природою причини і умови злочинності поділяються на об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні.

- ◆ Об'єктивні – це певний рівень економічного розвитку суспільства, про що говорилося раніше.
- ◆ Об'єктивно-суб'єктивні – це причини соціально-психологічного характеру, які відносно незалежні (як і перша група) від волі людей. Ці недоліки пов'язані з формуванням у членів суспільства установок на дотримання законів, правил, встановлених у суспільстві. Це дуже тривалий процес.
- ◆ Причини суб'єктивного характеру пов'язані з волею людей і зумовлені недоліками у певній сфері життєдіяльності.

Причини і умови поділяють на внутрішні (зумовлені негативними явищами всередині країни, суспільства) і зовнішні (пов'язані з певними міжнародними обставинами – “гарячі” точки і розповсюдження вогнепальної зброї в країні).

5. Поняття причин і умов скоєння конкретного злочину, їх співвідношення з причинами і умовами злочинності

Злочини, як і будь-який людський вчинок, є результатом взаємодії особи і зовнішньої об'єктивної обстановки, в якій індивід приймає конкретне рішення. Тому безпосередні причини скоєння конкретного злочину знаходяться, з одного боку, в особливостях потреб, інтересів, системи ціннісних орієнтацій і мотивацій (направленості) особи, індивіда, а з другого боку – в сукупності зовнішніх обставин, які зумовлюють формування і реалізацію мотивів і рішучості скоїти злочин. Тобто морально-психологічні особливості індивіда (особи) в поєднанні з ситуацією, яка склалася на індивідуальному рівні, відображають причини і умови злочинності.

Аналіз причин і умов скоєння конкретного злочину передбачає розгляд:

1. Соціально-психологічного механізму індивідуальної злочинної поведінки.

2. Формування негативних морально-психологічних особливостей особи, що проявляється в злочинній поведінці і які її зумовлюють.

3. Умов і конкретних життєвих ситуацій, які викликають, полегшують або сприяють скоєнню злочину.

Зовнішні обставини впливають на злочинну поведінку не тільки в силу їх певного об'єктивного змісту і значення, але й у відповідності із суб'єктивним їх сприйняттям і оцінкою індивіда, які в свою чергу залежать від особливостей особи.

Сприйняття й оцінка зовнішніх обставин конкретною особою не є вродженими. Вони соціально зумовлені системою його цінностей, яка в свою чергу формується у процесі розвитку особи в конкретних обставинах виховання і життєдіяльності.

Будучи сформованою, особиста позиція, вибірковість сприйняття і зміст оцінки набувають відносно самостійний характер в механізмі злочинної поведінки.

6. Причини й умови злочинності на сучасному етапі розвитку

Економічні	Кримінальна агресивність	Кримінальна необережність	Правові детермінанти
	Корислива	Легковажне ставлення до дотримання вимог суспільної та особистої безпеки	Правовий нігілізм
	Національна	Егоїстично недбале задоволення особистих інтересів	Низька правова культура
	Сексуальна		Правова легковажність
Паразитизм	Побутова		

суспільства (90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.)

В період розбудови української держави причини і умови

Помилки	Безконтрольність обігу зброї та наркотиків	Недоліки у забезпеченні особистої і суспільної безпеки	Недосконале законодавство
У проведенні економічних реформ	Пропаганда насильства		Прорахунки правозастосовуючої практики
У приватизації	Неефективність ранньої профілактики		Неефективність правового виховання
У банківській системі			
У податковій системі			
У безкарності			

злочинності можна згрупувати в чотири підсистеми: економічна, кримінальної агресивності, кримінальної необережності, правових детермінантів.

Причини

Умови

Терміни та визначення: злочинність, стан злочинності, структура злочинності, динаміка злочинності, тенденції злочинності, латентна злочинність, причини й умови злочинності.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення злочинності.
2. В чому сутність історично змінного характеру злочинності?
3. В чому сутність соціально-правового характеру злочинності?
4. Що таке стан злочинності?

5. Що таке структура злочинності?
6. Що таке динаміка злочинності?
7. Латентна злочинність та її види.
8. Класифікація злочинності.
9. Що таке причини й умови злочинності?
10. Класифікація причин і умов злочинності.
11. Дайте характеристику причин і умов злочинності:
 - за механізмом дії;
 - рівнем функціонування;
 - змістом;
 - природою.
12. Поняття причин і умов скоєння конкретного злочину.
13. Співвідношення причин і умов конкретного злочину і злочинності.

- Реферати:**
1. Злочинність як соціально-правове явище.
 2. Стан та основні тенденції злочинності на сучасному етапі розвитку України.
 3. Причини й умови злочинності в Україні.
 4. Причини й умови скоєння конкретного злочину.
 5. Латентна злочинність.
 6. Державна політика в боротьбі зі злочинністю.

Література до теми

1. Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника: Учебное пособие. – М., 1975.
2. Гаврилишин А.П., Джужа А.Н. и др. Преступность и ее основные характеристики: Лекция. – К.: УАВД, 1993.
3. Гришаев П.И. Структура полной причины преступности. Классификация причин и условий преступности: Лекция. – М., 1984.
4. Долгова А.И. Системно-структурный характер преступности и ее причин // Вопросы борьбы с преступностью. – 1984. – Вып. 41. – С. 3-16.
5. Закалюк А.П. Прогнозирование и предупреждение индивидуального преступного поведения. – М., 1985.
6. Кримінологія і профілактика злочинів: Курс лекцій: У 2 кн. Загальна частина / Ю.В. Александров, А.П. Гаврилишин, О.М. Джужа та ін.; Під ред. В.Г. Лихолоба. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1996.
7. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність. – К., 2000.
8. Литвак О.М. Правопорушення: правова і моральна оцінка. – К., 1994.

9. Литвак О.М. Про причини зростання злочинності та умови, що цьому сприяють: деякі концептуальні положення // Віче. – 1997. – № 11. – С. 57-65.
10. Литвак О.М. Державний контроль над злочинністю // Право України. – 2000. – № 5. – С. 7.
11. Лихолоб В.Г. Правопорушення: правова і моральна оцінка. – К., 1994.
12. Миллер А.Й. Противоправное поведение несовершеннолетних (генезис и ранняя профилактика). – К., 1985.
13. Мартиненко О. Кримінологія злочинності в ОВС // Право України. – 2004. – № 4. – С. 83.
14. Рощина І. Нове в законодавстві України і перспективи запобігання злочинності // Право України. – 2004. – № 3. – С. 60.
15. Міллер А. Що таке причини та умови злочинності? // Право України – 2001. – № 5. – С. 89.